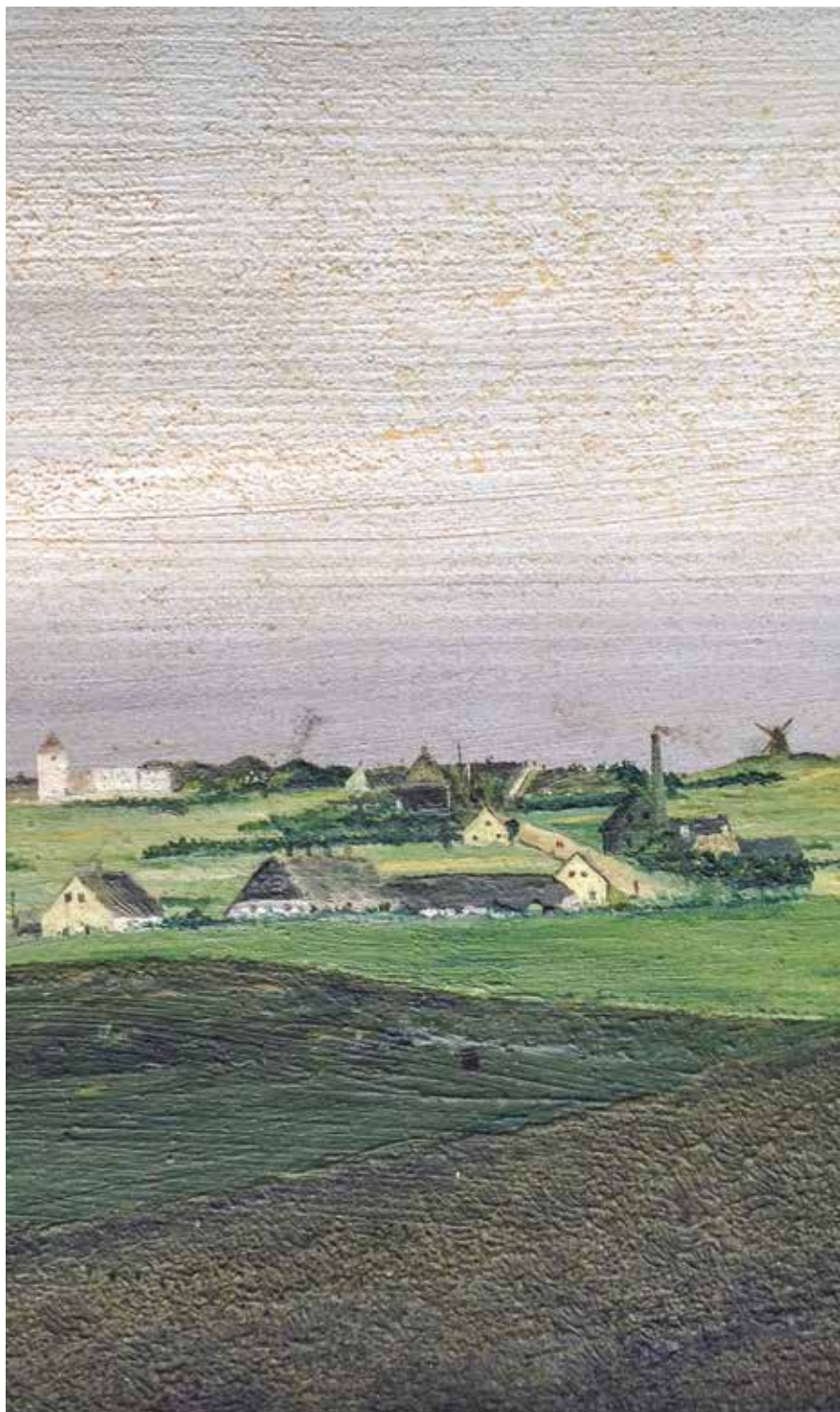

NYHEDSBREV

Nr. 7
Marts
2018

Nyhedsbrev fra Det Danske Sprog- og Litteraturselskab nr. 7

Redaktionen afsluttet medio marts 2018

Ansvarshavende redaktør: Karen Skovgaard-Petersen

Redaktion:

Markus Hedemann · mh@dsl.dk · 50 77 74 73

Jonas Jensen · jj@dsl.dk · 50 77 74 83

Mette-Marie Møller Svendsen · mette.svendsen@dsl.dk · 20 35 90 33

Camilla Zacho · cz@dsl.dk · 50 77 74 71

Kontakt: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab,

Christians Brygge 1, 1219 København K

Telefon: 33 13 06 60

Åbningstider: hverdage 9-15, fredag 10-14

Mail: sekretariat@dsl.dk

Hjemmeside: dsl.dk

ISSN: 2445-9984

Forsiden: Udsnit af maleri af Johannes V. Jensen, Farsø i Himmerland (1890-93)

PRESSEKLIP

»Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs nye, fornemme og rørende billige udgave lægger alt blot, nu er det bare om at dykke ned i teksterne.«
Søren Kassebeer, *Berlingske*, 17. februar 2018, om *Johannes V. Jensen, Himmerlandshistorier*

»Den hidtil bedste udgivelse af den danske litteratur far. Videnskabelig nøjagtig og i moderne retskrivning, så overflødige hindringer er væk. Lækre bøger med silkesnor og en endnu lærere pris.«
Thomas Bredsdorff, *Politiken*, 2. december 2017, om *Holberg • Ludvig Holbergs hovedværker*

»Ordbogen afspejler (...) sproget, som det bliver talt og skrevet, og den forklarer de ord, man skal kende betydningen af for at kunne begå sig på dansk. Det er en fortløbende oplysningsopgave at explicitere det implicite og forklare det, der er indforstået for nogle, så alle får adgang til forståelse af de ord, som betyder noget på dansk.«

Rune Lykkeberg, *Information*, 16. november 2017, om *Den Danske Ordbog*

Hvad bestiller en latinsk ordbog på Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs ordbogsplatform? Det er slet ikke så mærkeligt som det lyder, for meget af den ældre danske litteratur er skrevet på latin – tænk bare på Saxos danmarkshistorie og Holbergs *Niels Klim*. Men naturligvis er Jensen & Goldschmidts hæderkronede *Latinsk-dansk Ordbog* også en hjælp for den der læser Cicero og Horats, og i sin nye digitale skikkelse har den gamle latinordbog – den udkom første gang i 1886 – gjort livet lettere for både elever og lærere i latinundervisningen på gymnasier og universiteter.

På lidt længere sigt håber vi også at kunne lægge den endnu ældre Carl Bergs *Græsk-Dansk Ordbog* på ordbogsplatformen. For vi vil gerne tilbyde hjælp til at oversætte direkte fra de gamle sprog til dansk. Selvfølgelig kan man google sig frem til akut oversættelseshjælp. Men resultatet bliver en blandet landhandel – og mest på engelsk. Og det er og bliver vanskeligere at tilegne sig et fremmedsprog gennem et andet sprog.

Dertil kommer at de klassiske ordbøger kan være til nytte for alle der beskæftiger sig med humanistiske og samfundsvidenskabelige emner. Det er et brugsperspektiv de deler med *Meyers Fremmedordbog*, en guldgrube af oplysninger om ord, begreber og sentenser der i tidens løb er lånt fra græsk, latin og andre europæiske sprog.

Det vil være en katastrofe hvis nye google-generationer slår sig til tåls med engelske ordbøger. Derfor er de historiske ordbøger på Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs ordbogsplatform i høj grad relevante i dag. De kan, paradoksalt nok, være med til at holde dansk levende som et moderne videnskabssprog, et sprog hvori vi kan tænke og tale om teoretiske emner, om filosofi, kunst og videnskab. Væner vi os til at gå vejen om ad engelsk hver gang vi skal forstå et fremmedord, er vi med til at udtynde det danske sprog og begrænse dets funktionsradius.

Karen Skovgaard-Petersen · ksp@dsl.dk

Bind 2 af *Dansk Sproghistorie* har titlen *Ord for ord for ord*. Titlen er valgt fordi bindet, der udkommer til maj, handler om sprogets byggesten, ordene. Det behandler med *ord* det danske sprog *ord for ord*.

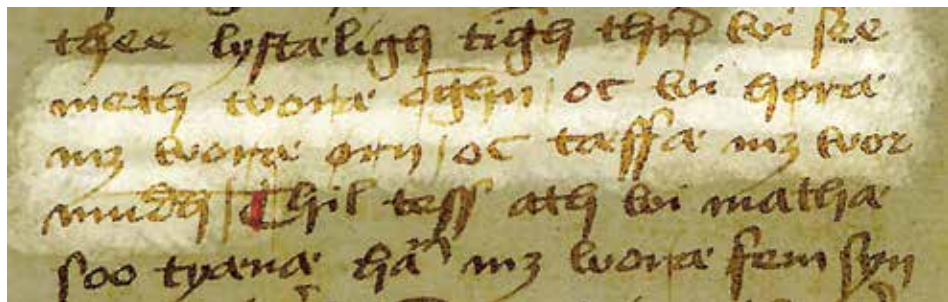
Bindet beretter om hvordan ord gennem historien har været stavet, om hvilke tegn vi – både før og efter bogtrykkerkunstens opfindelse – har brugt til at adskille ord og sætninger, og det fortæller om de enkelte lyde der har været brugt i udtalen af dansk gennem tiden, også før de første lydoptagelser i slutningen af 1800-tallet. Der er kapitler om de tre hovedtyper af ord – arveord, låneord og fremmedord – og om hvordan vi har dannet og stadig danner nye ord ved sammensætning og afledning. Ordforrådet i almensproget, i fagsprog, i navne og i slang behandles også, og bogen giver eksempler på ord vi har lånt fra latin, tysk, fransk, engelsk og nyere indvandrersprog. Nedenfor gives to små eksempler på hvad man kan finde i bind 2.

Runeristernes kommakrig

Indskriften på *Istaby-stenen* fra Blekinge, dateret til 600-700, består af syv ord, der er skrevet ud i et. På moderne dansk kan den gengives sådan: »EfterHærulf HådulfHjorulfs skrevrunerdisse«. De to ordmellemlinjer er linjeskift fremkaldt af stenens størrelse og form. Indskriften på det lille *Guldhorn* fra 400-450, der består af fem ord, har skilletegn mellem alle ordene, bortset fra mellem de to første: »JegLægæst skovboeren hornet gjorde«. Om runeristerne har diskuteret principper for ordadskillelse og tegnsætning når de mødtes, ved vi ikke, men vi kan se at der ikke har været enighed om en fælles praksis. Om den moderne kommakrig får man til gengæld god besked i bindet.

Ords liv, død og genopstandelse

Den middelalderlige lærebog *Lucidarius* er overleveret i et håndskrift fra ca. 1460 og er også kendt i en trykt udgave fra 1510. En sammenligning af de to udgaver viser at det gamle nordiske ord *thævje*, der betyder 'smage' (i håndskriftet skrevet *tæffæ*, se illustrationen), erstattes af det indlånte verbum *smake* (nudansk *smage*, i trykket skrevet *smagæ*). Det gamle verbum bliver effektivt udkonkurreret af *smage* (og *lugte*), men helt undvære ordet kunne dansk åbenbart ikke, for sidst i 1800-tallet indlåntes fra norsk det modsvarende substantiv *tæft* både som jagtterm og i den overførte betydning af 'at have *næse* for noget'.

På nudansk: 'Vi ser med vores øjne, og vi hører med vores ører, og vi smager med vores mund'.
Håndskrift fra Den Arnamagnæanske Samling (AM 76, 8°, bl. 51r).

Ord der kun er kendt fra vores navne

Sogne navnet *Hvam* lidt syd for Ålestrup indeholder ordet **hvam*. Stjernen angiver at ordet ikke er overleveret i dansk som almindeligt substantiv. Ordet er imidlertid velkendt i islandsk i formen *hvammr* i betydningen 'lille dal', og sognebyens beliggenhed ved en lille, slynget ådal sikrer dokumentationen af at ordet har eksisteret også i dansk. Ordet kendes herudover i enkelte andre stednavne i Jylland.

Dansk Sproghistorie publiceres som et 6-binds bogværk suppleret med en webside.

Bogværket udgives i samarbejde med Aarhus Universitetsforlag og finansieres af Carlsbergfondet. Bind 1, *Dansk tager form*, udkom i 2016, bind 2 og 3 udkommer i 2018.

Manuskripterne til de sidste bind er under redigering.

Ebba Hjorth · eh@dsl.dk

»Jeg var forgangen uge i selskab med en *proprietario* som af alle holdes for ingen helgen.« Holbergs epistler er apropos'er. Med afsæt i dagligdagens oplevelser eller læsning deler han ud af sine overvejelser om snart sagt hvad som helst: klokkeringning, diæter, alkymi, forholdet mellem alkohol og sex, domstole, bomber, skak, dans, parykker, turneringer, historieskrivning, dødslejer, postvæsnets oprindelse og styreformens i Venedig – og om østers kan vokse på træerne.

Mødet med den usympatiske proprietær udvikler sig i Epistel 83 til en diskussion om Guds straf. Københavns brand betød vel ikke at Gud var mere vred på den end andre byer. »Ej heller kunne de overblevne huses ejere deraf formere sig noget vist *systema* over Guds straf og belønning, såsom man så kirker, hospitaler og skoler afbrænde, og derimod adskillige Veneris våninger langs volden konserverede.« Skolerne brændte, men bordellerne blev skånet.

I det store udvalg af Holbergs værker, *Holberg • Ludvig Holbergs hovedværker*, er nu – efter komedierne og danmarkshistorien – alle fem bind Epistler udkommet. Og dermed er der ingen hindringer for at gå på opdagelse i den aldrende professors tanker om verden omkring ham i midten af det 18. århundrede – især fordi teksterne her optræder med nutidig retskrivning. Holbergs ord, men stavet som vi gør det i dag.

Så hvad skal vi vælge? Kinesisk teater? Arvesynden? Oldtidens skibe? Nej, lad os holde os til selskabslivet i Epistel 199:

»Jeg var forgangen uge i et selskab hvor en sælsom hændelse tildrog sig. En person listede sig til et fruentimmer og gav hende uformodentligt et kys. Den vestalske jomfru tog sådan *douceur* så unådigt op at hun i vrede gav ham en dygtig ørefigen. Han studsede derved, og selskabet ventede at han ville gøre repressalier. Men den forurettede person, for at vise prøve på sin ærbødighed mod kvindekønnet, gjorde en dyb kompliment og kyssede den samme hånd med hvilken gerningen var bedrevet.«

En klassisk scene. Men Holberg er en drillepind og har mere på spil: Han ville aldrig have kysset hånden, siger han, han ville have givet damen en på siden af hovedet: »... thi at kysse på en jomfrus hånd af hvilken man får en ørefigen, er det samme som man vil sige: Efterdi I er et skrøbeligt creatur af ingen betydelse, og som ingen tort kan gøre mig, så fortjener eders gerning heller latter end hævn og vrede. Intet fornuftigt fruentimmer kan finde behag i sådan kompliment såsom intet er hånligere end at blive trakteret som en marionet, óg håber jeg at ingen dame eller jomfru forarger sig over denne min betænkning, men heller anser den som en prøve på den *justice* jeg stedse har ladet se mod fruentimmer, idet at jeg har altid taget dem for fulde.«

Jean-Honoré Fragonard (1732-1806): »Det stjålne kys« (udsnit).

Udgivelsen af Holberg • Ludvig Holbergs hovedværker fortsætter frem til august med et bind om måneden.

Peter Zeeberg · pz@dsl.dk

JOHANNES JØRGENSENS SELV BIOGRAFI

Arbejdet med udgivelsen af digteren og kritikeren Johannes Jørgensens (1866-1956) erindringer *Mit Livs Legende*, der oprindeligt udkom fra 1916-28, nærmer sig afslutningen. Publikationen bliver i fire bind, hvoraf de tre rummer Jørgensens selvbiografi og det fjerde efterskrift og kommentarer.

Den forskningsbaserede udgave af *Mit Livs Legende* åbner det selvbiografiske, konfessionelle og kulturhistoriske rum, som erindringerne skriver sig ind i og er med til at definere. Med den nylige frigivelse af Johannes Jørgensens over 1200 dagbøger, som erindringerne baserer sig på, har udgivelsen fået yderligere relevans og gjort det muligt at beskrive forfatterens selvscenesættelse og hensynsløse bekendelser i feltet mellem digtning og sandhed.

Udgivelsen er støttet af Velux Fonden og Augustinus Fonden.

Elise Iuul · ei@dsl.dk og Henrik Wivel · hw@dsl.dk

Ludvig Fins' portræt af Johannes Jørgensen, olie på lærred, 1890'erne. Johannes Jørgensens Hus, Svendborg.

NY HJEMMESIDE

Den 1. februar 2018 fik Det Danske Sprog- og Litteraturselskab ny hjemmeside. Efter godt 10 år er *dsl.dk* gjort mere tidssvarende og lettere at bruge for de 6.500 besøgende, der hver måned kommer forbi. Bureauet Kathart står for designet, som Jonas Nielsen fra DSL's it-afdeling har implementeret. Centralt findes 'Bøger', 'e-Ordbøger' og 'e-Tekster', derunder følger de projekter, som producerer udgivelserne, og længere nede er der nyhedsindslag om DSL og selskabets aktiviteter. I de kommende måneder vil der komme fotografier af medarbejderne, og projekt- og medarbejdersider vil blive revideret.

Thomas Hansen · th@dsl.dk

DEN DANSKE ORDBOG: ORD I NÆRHEDEN

I en ordbog skal man kende et ord før man kan slå det op. Men hvad nu hvis man har et ord på tungen, men kun ved med sikkerhed at det er en særlig måde at gå langsomt på – ligesom slentre, men ikke helt? *Den Danske Ordbog* har tilføjet funktionen »Ord i nærheden« til at hjælpe i blandt andet denne situation.

»Ord i nærheden« præsenterer de mest relevante ord fra *Den Danske Begrebsordbog* under de enkelte opslag i *Den Danske Ordbog*. Nu kan man slå slentre op og se de ord der i betydning minder mest om det, fx *lunte*, *trisse* og *tulle*.

Og søger man en erstatning for det allestedsnærværende *super*, kan »Ord i nærheden« foreslå fx *forrygende*, *underfuldt* og *skæppeskønt*.

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab udgav i 2015 *Den Danske Begrebsordbog* i kommission hos Syddansk Universitetsforlag. Ordbogen er støttet af Carlsbergfondet.

Nicolai Hartvig Sørensen · nhs@dsl.dk

slentre verbum

BØJNING -r, -de, -t

UDTALE ['slɛndrə] 🗣️ 📢

OPRINDELSE svensk dialekt *släntra*, nedertysk *slentern* • dannet til roden i jysk *slante* 'dingle, drive omkring'

Betydninger

spadsere i et langsomt og afslappet tempo

ORD I NÆRHEDEN NYT

LANGSOM BEVÆGELSE

bevæge sig langsomt, snegle sig af sted, krybe, gå, gå langsomt, lunte², **slentre**, trisse², tulle, tusse³, daske ^{UFORM.}, daffe ^{UFORM.}, dappe, dalre, drysse, luffe², sjokke • vakle af sted, famle sig frem, føle sig frem/for • trille af sted • slæbe sig af sted, halte, slæbe på benene, slæbe på fødderne/benene, hinke, humpe, vralte, rokke²

fra *Den Danske Begrebsordbog*, kapitel 8

FORNØJELSER OG FRITIDSAKTIVITETER

gå, gå lange ture, trave², gennemtrave, gennemvandre, luften (sin) hund, promenere, spadsere, **slentre**

fra *Den Danske Begrebsordbog*, kapitel 17

HIMMERLANDSHISTORIER

I 1898 udsendte Johannes V. Jensen (1873-1950) *Himmerlandsfolk*, det første af tre bind, der senere blev samlet under titlen *Himmerlandshistorier*. De to følgende bind kom i 1904 og 1910. *Himmerlandshistorier* blev Johannes V. Jensens første – og måske største – succes. De blev en væsentlig del af begrundelsen for i 1944 at tildele ham Nobelprisen.

Det var historier fra et hjørne af Jylland, som dengang var fuldstændig ukendt for de fleste, et afsides og stærkt traditionsbundet bondeland, men også et miljø i opbrud, hvor gamle konflikter og modsætninger trak lange spor og satte nye skel, ikke mindst når forelskelse blussede op og resulterede i trods, ødelæggelse og død.

Den 20. januar, på forfatterens 145-års fødselsdag, udkom *Himmerlandshistorier* i serien *Danske Klassikere* ved udgiverne Per Dahl og Aage Jørgensen. I den nye udgave fremlægges de tre bind i deres oprindelige form og suppleret med de historier, der siden blev føjet til. Det er første gang, at fortællingerne udgives i en samlet, kommenteret og tekstkritisk udgave.

Danske Klassikere er støttet af Statens Kunstfonds Projektudvalg for Litteratur.

Per Dahl · litpd@dac.au.dk, Aage Jørgensen · aagejorg@gmail.com
og Camilla Zacho · cz@dsl.dk

SPROGDAGEN 2018 – SPORT OG SPROG

Mange elsker det, nogle hader det. Sport. Og der er ingen tvivl om at sporten har præget vores hverdag og vores sprog i mange år. På Sprogdagen 2018 den 5. april bliver sport og sprog sat i centrum når Sprogprisen 2018 uddeles ved et arrangement hos Djøf i København. Der uddeles priser i kategorierne: Årets bedste brev/e-mail, Årets bedste hjemmesidetekst og Årets bedste tekst på de sociale medier. Desuden uddeles i anledning af temaet en pris for Den gode sportstekst (der sender de andre til tælling). *Sprogprisen.dk* er et samarbejde mellem Dansk Sprognævn, *sproget.dk*, DSL, Forbundet Kommunikation og Sprog, Modersmål-Selskabet, Djøf, RetorikMagasinet, *kurtstrand.dk* og Syntaksis. Læs mere på *sprogprisen.dk*, hvor man også kan tilmelde sig arrangementet.

Henrik Lorentzen · hl@dsl.dk

ORDBOG OVER DET DANSKE SPROG I NY FORM

Ordbog over det danske Sprog – nogle gange kaldet Den Store Ordbog på grund af de mere end 200.000 forskellige opslagsord – er nu blevet endnu større. Den 16. marts blev tilføjelser og rettelser fra ordbogens fem supplementsbind, udgivet 1992-2005 af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal, tilføjet til onlineordbogen.

Der er tale om ca. 47.000 ændringer, der alle automatisk er blevet placeret under det opslagsord de vedrører, og med et særligt mærke i teksten hvor ændringen hører til.

Arbejdet er blevet muligt med støtte fra Skibsreder Carsten Brebøls Almennyttige Fond.

Nicolai Hartvig Sørensen · nhs@dsl.dk og Thomas Troelsgård · tt@dsl.dk

3) til aabenbare 3.

3.1) det at noget paa overnaturlig maade gives til S
kende. vor Herre selv før hans Aabenbarelse i Kjødet. *Ing.EF.V.23.*
1Cor.1.7. Englenes Aabenbarelse for Josef og Marie. *Troelsf. II.141.* |
Aabenbaringen (1907: Aabenbarelse) af den Hemmelighed, som var
fortiet fra evige Tider. *Rom.16.25.*

3.2) det, som aabenbares, tilkeudegives paa overnaturlig S
maade (jf. Aandesyn, Vision), at jeg ikke skal hovmode mig af de høie

Supplement:
(ogs. Aabenbaring). + I bibelovers. 1948 benyttes Aabenbaring, dog:
Aandsaabenbarelse *1Cor.12.7).* **1.1) det at noget viser sig udsynekomst.**

1.2) hankr. + (jf. Skønhedsaabenbarelse |

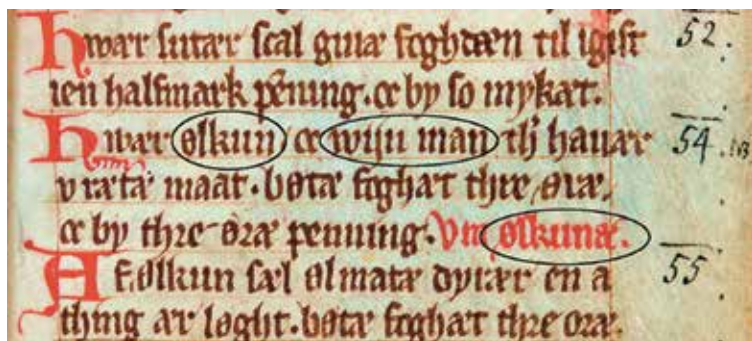
3.1) + Jesu første Aabenbarelse efter hans Opstandelse. *Brors.SS.III.138.*

3.2) + hele denne Aabenbaring (1871: dette Syn) meddelte Natan David.
2Sam.7.17(1931). *talem.* Jeg modtager ikke Aabenbaringer. *Brandes.1917(Vogel-*
Jørg.BO.5.488). Da jeg lige så lidt som andre mennesker modtager åbenbaringer,
har jeg suppleret mine egne erfaringer .. med stof fra andre kilder.
Boghandlerpraksis.(1939).79.

ØLKONE ELLER VINMAND

Ordet ølkone – ‘ølsælgerske’ – er i formen ølkun nævnt i to paragraffer lige efter hinanden i *Flensborg Stadsret*, som indeholder lovbestemmelser for Flensborg købstad, nedskrevet omkring år 1300 og bevaret i et lille pergamenthåndskrift. Det opbevares stadig i Flensborg. Ordet er ét blandt omkring 5.400 forskellige ord som er registreret fra perioden ca. 1100-1350 i *Gammeldansk Ordbog*, som beskriver ordforrådet i middelalderen (ca. 1100-1515). Som det fremgår af konteksten, optræder konen sammen med en *vinmand* (*wiin man*), og det ser ud til at afspejle noget nær den normale arbejdsfordeling mellem kvinder og mænd. I al fald findes ordet ølmand i middelalderen kun som tilnavn, og ordet *vinkone* er overhovedet ikke registreret.

Ebba Hjorth · eh@dsl.dk

UNDER STREGEN

SPROGLIG BALANCE

Holberg har følgende overvejelse i sine *Orthographiske Anmerkninger* (1726): »En grundig Optugtelse bestaaer derudi, at den studerende Ungdom oplæres først udi Guds frygt og gode Sæder, dernest udi Landets Sprog, og endelig allersidst udi fremmede Tungemaal; Thi det sidste er zirligt og nyttigt, men det første fornøden. Det sidste maa ikke forsømmes, men det første maa gøres, fremmede Sprog bruge vi udi vor Manddom mestendels til Galanterie, men Moders Maal til vigtige Forretninger, som tiene Landet, og hvoraf vi og vore Børn have vor Føde«.

Peter Zeeberg · pz@dsl.dk